

Бутинець Т. А. – доктор економічних наук, професор кафедри фінансового права та фіскального адміністрування Національної академії внутрішніх справ

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

Проблему тіньової економіки вважається одним із основних глобальних ризиків світової економіки, з приводу чого офіційно було заявлено на Всесвітньому економічному форумі в 2011 році. Серед основних причин збільшення тіньової економіки було названо постійне розширення світових комунікацій, економічну нерівність та неспроможність глобального управління і контролю.

Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) головними чинниками тінізації економіки визначила тіньову зайнятість і тінізацію фінансових потоків. За оцінками Міжнародної організації праці (МОП) нелегальний ринок праці має значне поширення в країнах, що розвиваються, де досягає понад 30 % ВВП.

Фахівці тінізації фінансових відносин вважають, що глобалізації фінансових систем сприяє розвиток Міжнародних банківських мереж і поширення електронних торговельних операцій. Як наслідок створюються сприятливі умови для маніпулювання фінансовими інструментами з метою ухилення від оподаткування та відмивання коштів, зокрема шляхом трансфертного ціноутворення [1].

У різних джерелах обсяги тіньової економіки в Україні фіксують на рівні від 30 до 50 % ВВП. За рахунками Мінекономрозвитку в 2016 році рівень тіньової економіки становив 35 % від офіційного ВВП. Розрахунок рівня тіньової економіки було проведено відповідно до Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених наказом Мінекономіки від 18 грудня 2009 р. № 123.

У наведених методичних рекомендаціях розрахунок рівня тіньової економіки базується на чотирьох методах: метод збитковості підприємств, монетарний метод, метод витрат населення (роздрібний товарооборот) і електричний метод. Однак фахівці активно дискутують щодо ефективності цих

методів. Так, деякі з них вважають, що зменшення рівня тіньової економіки в офіційних розрахунках зумовлено переважно неможливістю повноцінного ведення бізнесу.

Національний інститут стратегічних досліджень серед основних причин високого рівня тінізації національної економіки визначає недостатньо ефективне регулювання підприємницької діяльності, що виявляється в низькому рівні захисту прав власності, значному державному втручанні, низькій довірі до правоохоронних і судових органів.

Основними напрямками протидії тіньовій світовій економіці визначають:

- проведення національних аудитів економік країн;
- оцінювання національних регуляторних систем;
- дослідження ринків праці;
- посилення електронного моніторингу за грошовими потоками;
- розширення контролю за офшорними операціями;
- вдосконалення норм, які регулюють фінансову діяльність;
- запровадження дієвого контролю за підробленими товарами.

Важливу роль відводять системі протидії відмиванню «брудних» коштів. Координацію таких заходів здійснює Міжнародна група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів (FATF). У 1990 р. FATF розробила Сорок рекомендацій, які згодом доповнили Дев'ять спеціальних рекомендацій. Вони набули статусу міжнародних стандартів протидії відмиванню доходів.

Офіційні інституції та окремі фахівців пропонують досить різноманітні заходи щодо детінізації вітчизняної економіки. Детінізацію ринку праці пропонують здійснювати шляхом збільшення втрат роботодавця та працівника від перебування в нелегальному стані в порівнянні з легальним сектором.

Детінізацію фінансових потоків в основному пов'язують з протидією обігу «технічних цінних паперів», які не забезпечені реальними активами. Окремою проблемою виділяють емісію та обіг фіктивних векселів.

Згідно з Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» мінімальний обсяг статутного капіталу має становити:

для дилерів – 500 тис. грн, для брокерів – 1 млн грн, для управління цінними паперами – 7 млн грн. Значна частина компаній після сплати статутного капіталу спрямовують кошти на придбання «технічних» цінних паперів. Саме так формується статутний капітал страхових компаній.

«Технічні» цінні папери також використовують для виведення грошових коштів в офшорні зони. Вітчизняний суб'єкт продає нерезиденту за низькою ціною «технічні цінні папери». Потім їх викуповують за реальною ціною у того самого нерезидента.

«Технічні» цінні папери у вигляді векселів широко використовують у фіктивних схемах страхування. У чинному законодавстві чітко не визначено правовий статус векселів та відсутні заборони щодо їх використання в страховій діяльності.

За даними Державної фіскальної служби України у 10 % страхових компаній взагалі відсутні страхові операції, а операції з векселями становлять майже 50 % від загального обсягу операцій.

З огляду на це, вносять пропозиції щодо вжиття заходів з обмеження обігу «технічних» цінних паперів з боку Державної фіскальної служби України та регуляторів фінансових ринків.

Відповідно до експертних оцінок, річний обіг тіншового ринку землі в Україні сягає 800 млрд грн, що у 60 разів перевищує надходження до бюджету від продажу та передачі в оренду землі. Причинами цього є недосконала система обліку земель, відсутність повноцінного державного земельного кадастру, корупційні складові в процесах відведення земельних ділянок і заборона на продаж земель сільськогосподарського призначення.

Подібні оцінки тіншової економіки та пропозиції щодо зменшення її обсягів наявні також з приводу інших тенденцій та окремих проявів.

У різноманітних рекомендаціях недостатньо приділено уваги ролі бухгалтерського обліку в детінізації економіки. Наукових праць і методичних рекомендацій з цієї проблематики досить мало.

Важливим є відображення в системі бухгалтерського обліку майна шляхом визнання відповідних активів. У Цивільному і Господарському кодексах України є чітке визначення майна, а в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» об'єктом обліку окреслено діяльність підприємства. В Податковому кодексі України вжито

термін «активи». Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку веде мову про відображення різних видів майна. Таким чином, в праві застосовують термін «майно», в економічній теорії – «ресурси», а в обліку – «актив». Плуטанина в термінології призводить до відсутності належної специфікації відносин власності, яка передбачає чітке закріплення прав та обов'язків власника. Зазначене дає змогу «розмивати» право власності в різних напрямках, позбавляти контролю, а також захисту.

Необхідно, щоб бухгалтерський облік стану та руху майна і результатів господарської діяльності забезпечував відповідність економічних показників нормам Цивільного, Господарського і Податкового кодексів України, а також іншим нормативним актам.

Необхідно гармонізувати бухгалтерський облік та системи національних рахунків (СНР). Відомо, що управління економічними процесами на рівні держави здійснюють відповідно до національних рахунків. Їх формують органи статистики, згідно з Рекомендаціями організації з європейської економічної інтеграції в редакції 1993 року. Система національних рахунків передбачає врахування тіньового сектору економіки.

Група непрямих методів ґрунтується на інформації СНР, яка базується на даних бухгалтерського обліку. Фахівці визнають, що між бухгалтерським обліком і СНР немає належного взаємозв'язку. Це формує необхідність наукової розробки методологічних підходів.

Важливим аспектом є посилення ролі бухгалтерського обліку щодо контролю за розрахунками з покупцями та замовниками. Об'єктом таких операцій виступають зобов'язання та їх погашення в майбутньому. Проблемним є питання визнання їх правомірності як на рівні держави, так і на рівні конкретного підприємства, що функціонує в умовах правового нігілізму.

Список використаних джерел

1. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. док. / Т. А. Тишук, Ю. М. Харашвілі, О. В. Іванов ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2011 – 96 с.